

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

Türkiye Cumhuriyeti'nin 95. Yılına

Editör: Nevin GÜNGÖR ERGAN

Ankara
2020

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

Editör: Nevin GÜNGÖR ERGAN

Kapak ve Sayfa Düzeni: Nuray Özipek

ISBN: 978-605-9221-97-9

Birinci Baskı: Aralık 2018, Ankara

İkinci Baskı: Mart 2020, Ankara

©Siyasal Kitabevi, Tüm Hakları Saklıdır.

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Baskı

Tarcan Matbaacılık Yayın. San.

Sertifika No: 25744

İvedik köy mah. İvedik cad. No: 417/ A

Yenimahalle/ANKARA Tel: (0312) 384 34 35

Dağıtım

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0 (312) 419 97 81 pbx

Faks: 0 (312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Bu kitapta yer alan metinlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPISI

Türkiye Cumhuriyeti'nin 95. Yılına

YAZARLAR

Nevin GÜNGÖR ERGAN

M. Demet ULUSOY

Cahit GELEKÇİ

Tuğça POYRAZ TACOĞLU

Ayça GELGEÇ BAKACAK

Sevgi ÇOBAN

EDİTÖR

Nevin GÜNGÖR ERGAN

ÖNSÖZ

Toplumsal yapı deyince toplumsal ilişkilerin içinde olduğu, toplumsal olay ve olguların içinde cereyan ettiği ve toplumsal hayatın yaşandığı toplumun kendisi akla gelir. Toplumsal yapı kendisini oluşturan aile, eğitim, din, siyaset, ekonomi gibi toplumsal kurumları ve fertleri şekillendirdiği gibi, toplumsal yapının unsurları olan toplumsal kurumlar ve toplumsal yapının aktörleri olarak ferdiyetler de bu yapıyı şekillendirmektedirler. Dolayısıyla toplumsal yapı ile onun unsurları ve aktörleri arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Toplumsal yapının içinde cereyan eden ve Sosyoloji biliminin konusu olan toplumsal olay ve olgular son derece karmaşık bir niteliğe sahiptir; çok sayıda faktör tarafından etkilenir ve şekillendirilir. Aynı zamanda tarihî olma özelliğine sahiptirler; zaman ve mekân boyutunda serpilmiş olarak ortaya çıkarlar. Bu özellikleri dolayısıyla çok sayıda sosyal bilim toplumsal olay ve olguları değişik yönleriyle kendilerine konu edinir ve açıklamaya çalışır. Bu nedenle toplumsal kurumlar, toplumsal olay ve olgular disiplinlerarası yaklaşımla ve tarihî bir perspektifle ele alınır.

Bu çalışmada da toplumsal yapı bütüncü bir yaklaşımla ve tarihî bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bugünün Türkiye'sinin toplumsal yapısını açıklayabilmek için; değinebildiğimiz kadarıyla konu Bozkır kültürü döneminden itibaren ele alınmış; günümüz Türkiye'sindeki ağırlıklı etkisi düşünülerek, Osmanlı üzerinde daha uzun durulmuş, daha sonra Cumhuriyet reformları ve gelişen tarihî süreçte Türk toplumsal yapısının temel özellikleri ve dinamikleri, değişim ve dönüşümü açıklanmaya çalışılmıştır. Türkiye toplumsal yapısının ve bu yapıyı oluşturan toplumsal kurumların özellikleri ve değişimi geçmişten günümüze uzanan değişim ve dönüşüm içerisinde işlenmeye çalışılmıştır.

Türk sosyolojisinde Türkiye'nin Toplumsal yapısı üzerine şimdiye kadar yazılmış öncü ve değerli eserler bulunmaktadır. Ayrıca bu geleneği devam ettiren önemli çalışmalar da yayınlanmaktadır. Günümüzde sosyal bilimlerin farklı alanlarında çoğalan bu bilimsel yayınlar, doğrudan ve dolaylı olarak Türkiye toplumsal yapısı ile ilgili çok verimli bir birikimi su yüzüne çıkartmıştır. Elinizdeki bu çalışma da bu birikime bir katkı olarak dikkate alındığında anlam kazanacaktır.

Arkeoloji ve tarih alışmaları Türk toplumunu M.Ö. 3000'lere kadar giden uzun tarih ile baş başa bırakmıştır. Bu süre içinde Türkler Orta Asya, Balkanlar, Ortadoğu, Avrupa'nın bir kısmını ve Anadolu'yu içine alan geniş bir coğrafyada,  kıtaya yayılmış olan Selçuklu, Osmanlı gibi cihan imparatorlukları kurmuşlar; çok farklı kavimlerle/toplumlarla birlikte yaşamışlardır. Türk toplumu bu uzun tarihinde ve geniş coğrafyasında kendi içinde de büyük değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Türk toplumu halen hızlı değişim ve dönüşüm halinde bir toplum, bir sosyolojik yapı olma özelliğini sürdürmekte; bir yandan bunun sancılarını yaşamakta, diğer yandan toplum ve devlet olmanın yapıcı bünye özelliklerini yaşatmaktadır. Toplumsal yapının en önemli unsurlarından olan devlet mekanizması ve onu oluşturan birimler ile toplum hayatının birlikteliğini sürdürerek var olmaktadır. Bu tarih içinde önemli bir kesit olarak bugün 95. yılını kutladığımız Türkiye Cumhuriyeti dikkate değer bir değişim, dönüşüm ve yapı kurulumu rneği olarak kendini göstermektedir.

Bundan yüz yıl önce Birinci Dünya Savaşı sona ermiş; dünyadaki diğer İmparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu da parçalanmış; içindeki milletler birer birer Osmanlıdan ayrılmış, geriye Anadolu'da içerisinde Türklerin yaşadıkları kk bir toprak parçası kalmıştır. Bundan seksen yıl önce aramızdan ayrılan Gazi Mustafa Kemal mill kuvvetlerin başına geçerek Millî Mücadeleyi başlatmış, kazanmış, yeni bir mill/ulus-devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlamış ve tarihteki yerini almıştır. O, bu başarının engin Türk kültürüne ait olduğunu söyleyerek, pek çok toplumsal yapı özelliğinin tarihî ve sosyolojik boyutuna üstü kapalı da olsa dikkat çekmiştir.

Toplumsal yapı araştırmaları Türkiye sosyolojisinde 1945'lerle az da olsa su yüzüne çıkararak yayınlarda kendini göstermekle kalmamış, ders programlarında da ilgi çeken bir konu olmuştur. Zaman içinde Türk sosyoloji geleneğinin kendi özgün eserleri kadar yabancı dilden çeviriler sosyal yapı kavramı ile sosyoloji öğrencilerini ve okuyucusunu daha da tanıştırmış ve okunma alanını genişletmiştir.

Gerek Hacettepe niversitesi'ndeki Türkiye'nin Toplumsal Yapısı derslerimizde, gerek farklı üniversitelerdeki ğrenci, ğretim yesi ve yöneticilerce bu konuda yeni bir çalışma yapılması isteği gündeme getirilmış ve bizden beklenmiştir. İçin azameti, güçlükleri göz önünde olsa da elinizdeki bu çalışmanın hazırlanması sürecine girilmiştir. Çalışmanın hazırlık ve yayın aşamasında geçen yıl ellinci kuruluş yılını geride bırakmış olan Hacettepe Sosyoloji bölümü ğretim yeleri yer almış ve yayını Cumhuriyetin 95. Yılına bir armağan olarak tamamlamışlardır.

Kitabın herbir bölümü kendi uzmanlık/çalışma alanlarında Hacettepeli bir sosyolog tarafından yazıldığından, kaplam açısından belli bir genişliğe, ayrıca aynı bölümde yetişen ve uzun yıllar birlikte çalışan bir ekip tarafından yazıldığından da bir bütünlüğe ve iç tutarlılığa sahip olduğu düşünülmektedir. Hem bu özelliği hem de herbir bölümün tarihî bir perspektifle ele alınması bu kitaba bir kaleminden çıkmış telif eser gibi olma niteliğini de kazandırmaktadır.

Kitapta ele alınan konular, konuların işleniş tarzı ve hacimleri ile içeriklerinin belirlenmesinde hem askerî ve sivil yükseköğretim sosyoloji programlarında, hem üniversitelerin farklı bölümlerinde okutulabilmesi dikkate alınmış, hem de farklı konularda öğrenim görmüş entelektüellerin Türkiye'nin toplumsal yapısını tanımaları hesaba katılmıştır.

Okuyucunun Türkiye'nin toplumsal yapısını bir bütün olarak görüp değerlendirebilmesi açısından çalışmamızda Türkiye'nin toplumsal yapısı Bozkır Türklerinden itibaren ele alınmıştır. Toplumsal yapı bir birikim ve devamlılık sonucu ortaya çıktığından ve değişip dönüştüğünden; toplumsal hayatın başlangıcından itibaren toplum ve sosyal aktörlerce oluşturulmuş olan sosyo-kültürel yapı günümüze kadar devam edegelmiştir. Örneğin o dönemin devlet yönetiminde töreye uyma konusundaki hassasiyet Osmanlı'da da devam etmiştir. Bozkır Türklerindeki alp tipi Osmanlıda gazi tipine evrilmiştir. Selçuklu toprak sistemi olan ikta sistemi Osmanlıdaki tımar sisteminin temelinde yer almıştır. Türklerin İslâmiyet'i kabul etmelerinden sonra da inanç sistemleri üzerinde Bozkır kültürü dönemindeki Tek Tanrı/Gök Tanrı anlayışı, Şamanizm, tabiat kuvvetlerine inanma, atalar kültü vb. gibi inanç sistemlerinin etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Buna benzer örnekler, yapı-değişme bağlamında çalışmada yer almaktadır.

Çalışma metnimizde toplumsal yapı ve kurumların tarihsel arka planı ile günümüzdeki görünüşleri arasında bir denge sağlanmaya çalışıldığı gibi, şekil özellikleri açısından da bir standart tutturulmaya gayret edilmiştir. Yazarların teorik yaklaşımları, dil ve üslûp özellikleri korunmuştur. Örneğin istishab, istihsan, ritüel, repertuar, kathetik vb. gibi bazı kavramlar, Türkçeleri pek tutulmamış olduğundan; ya da Türkçede tam karşılıkları verilemediğinden olduğu gibi kullanılmıştır.

Kitap Türkiye'nin toplumsal yapısını farklı boyutlarıyla yansıtmayı amaçlamaktadır. Ancak yukarıdaki satırlarda değinildiği üzere, çok uzun bir tarihe ve çok geniş bir coğrafyaya sahip olmuş günümüz Türkiyesi'nin/Türk toplumunun yapısının anlaşılması ve işlenmesinde şüphesiz eksik kalan noktalar bulunacaktır. Kitabın daha sonraki baskılarında öğretim üyelerinin, öğrencilerin ve diğer okuyucuların eleştiri ve değerlendirmeleri dikkate alınarak, eksik

kaldığı düşünölen konulara yer verilerek daha gelişmiş bir metin ortaya konacaktır.

Yoğun çalışmalarını içerisinde, ilgili bölümlerin yazılmasında emek veren bölüm arkadaşlarım Prof. Dr. M. Demet Ulusoy, Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ, Doç. Dr. Tuğça POYRAZ, Doç. Dr. Ayça GELGEÇ BAKACAK ve Dr. Öğr. Üyesi Sevgi ÇOBAN'a içten teşekkürlerimi sunuyorum. Kitabın hazırlanma aşamasından yayımlanmasına kadar ilgi, destek ve yardımlarını esirgemeyen, tüm metni farklı aşamalarında okuyarak eleştirileri ve değerlendirmeleriyle katkıda bulunan Dr. Dursun AYAN'a özel teşekkürlerimi sunuyorum. Çok kısa sürede kitabın tam metnini okuyarak önemli katkılar sunan Dr. Muhittin İMİL'a ayrıca teşekkür ediyorum. II. ve VIII. Bölümleri okuyarak katkıda bulunan Prof. Dr. Ayten SEZER ARIĞ'A ve Prof. Dr. Birsen ŞAHİN KÜTÜK'e de şükran borçluyum. Ayrıca kitabın basımını üstlenen Siyasal Kitabevi sahibi Ünal SEVİNDİK ile dizgi ve tasarımını yapan Gamze UÇAK'a teşekkürü borç biliyorum.

Ankara/ Aralık 2018

Nevin GÜNGÖR ERGAN
Editör

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde Cumhuriyet'in 95. Yılına Armağan olarak hazırlayıp Aralık 2018'de ilk kez yayınladığımız *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* kitabı bir yıl içinde okuyucusuyla buluştu. İkinci baskısının bir an önce raflarda yerini alması için yayıncımızın bize tanıdığı süre kitapta değişiklik ve eklemeler yapmamıza imkân vermedi. Kitabın gelecek baskılarında hem çağın koşullarından dolayı, hem de okuyucudan gelecek öneriler doğrultusunda değişiklik ve eklemeler yapılması gerekebilir.

Toplumsal yapının ana unsurları kendini korusa da bu unsurlardaki içerik değişikliği ile işlev değişikliği ve bağdaşma biçimleri yeni konuları gündeme getirebilir. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* kitabını okuyup inceleyenlerden ve Türkiye'nin toplumsal yapısını gündelik hayat yansımalarından izleyen, oradan okuyan meslektaş ve öğrencilerimizden gelecek eleştiriler çalışmalarımızı sosyoloji eğitimi ve araştırmaları adına zenginleştirecektir. Bu inançla kitabımızın birinci baskısına olan yakın ilgiden dolayı okurlarımıza teşekkür ederiz.

Ankara/ Mart 2020

Nevin GÜNGÖR ERGAN
Editör

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	v
İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ.....	ix

I. BÖLÜM: TOPLUMSAL YAPI VE UNSURLARI 1

M. Demet ULUSOY

1. Toplumsal Yapı: Sosyolojik Bakış Açıları ve Yapı Anlayışları	1
2. Kültür.....	13
2.1. Kültürün Farklı Kullanımları.....	13
2.2. Sosyolojik Yaklaşımlar ve Kültürün Kuramsal Analizi	16
2.3. Kültürün Temel Unsurları: Maddî Kültür ve Maddî Olmayan Kültür.....	16
2.3.1. Değerler	17
2.3.2. İnançlar	30
2.3.3. Gözlemlenebilir Nesnelere	32
2.3.4. Normlar.....	33
2.3.5. Semboller	34
2.3.6. Dil.....	34
3. Sosyal Kurumlar	35

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN TOPLUMSAL YAPI TEMELLERİ 41

Nevin GÜNGÖR ERGAN

1. Bozkır Kültürü Dönemi Türk Devlet ve Topluluklarında Sosyal Yapı.....	43
2. İslâmiyet'in Kabulünden Cumhuriyet'e Kadarki Türk Devletlerinde Toplumsal Yapı.....	45
2.1. Karahanlılar (X.-XIII. Yüzyıl)	45
2.2. Gazneliler (962-1040).....	46
2.3. Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040- 1157).....	46
2.4. Anadolu Selçuklu Devleti (1070-1308)	49
2.5. Osmanlı İmparatorluğu (1299-1922).....	50
2.5.1. Tanzimat	55
2.5.2. II. Meşrutiyet.....	56
2.5.3. I. Dünya Savaşı.....	60
2.5.4. Millî Mücadele	61
2.5.5. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Devrolunan Miras	62
3. Cumhuriyet Dönemi Türk Toplum Yapısı	66

3.1. Cumhuriyet, Atatürk İnkılâpları ve İlkeleri	64
3.2. Cumhuriyet Dönemi Toplum Yapısının Bazı Temel Özellikleri	66
3.2.1. 1960'lar Türkiye'sine Bakış ve Toplumsal Yapı ile ilgili Tespitler.....	67
3.2.2. 1990'lar Türkiye'sine Bakış ve Toplumsal Yapı ile ilgili Tespitler.....	70
3.2.3. Türkiye'nin Kalkınma Sürecinde Sahip Olduğu İmkânlar	73
3.2.4. Günümüz Türk Toplum Yapısı İle İlgili Bazı Tespitler.....	74
3.2.5. İkili Yapılar ve Merkez Çevre Gerilimi.....	77
3.2.6. Günümüz Türkiye'sinin Toplumsal Yapı Tespitinde Dikkat Çeken Hususlar	80

III. BÖLÜM: TÜRKİYE'NİN NÜFUS YAPISI VE NÜFUS POLİTİKALARININ TEMEL DİNAMİKLERİ

89

Cahit GELEKÇİ

1. Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Kayıt Sistemi ve Nüfus Sayımları	91
2. Türkiye'nin Nüfus Yapısı ve Nüfus Politikaları	99
2.1. Medenî Durum, Evlenme ve Boşanmaların Nüfus Yapısına Etkileri.....	114
2.2. Eğitimin Nüfus Yapısına Etkisi	119
2.3. Göç ve Kentleşmenin Nüfus Yapısına ve Nüfus Politikalarına Etkileri	123
2.4. İş, Üretim ve Ekonomik Yapıda Meydana Gelen Değişmelerin Nüfus Yapısına Etkileri	130
3. Türkiye'de Uygulanan Nüfus ve Aile Planlaması Politikalarının Günümüze Yansımaları.....	133

IV. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE AİLE.....

143

Tuğça POYRAZ TACOĞLU

1. Ailenin Tanımı ve Önemi	143
2. Ailenin Değişen İşlevleri.....	144
3. Dünden Bugüne Türk Ailesi	147
3.1. İslâmiyet Öncesi Türk Ailesi.....	147
3.2. İslâmiyet Dönemi Türk Ailesi.....	149
3.3. Cumhuriyet Dönemi Türk Ailesi	151
4. Evlilik Olgusu ve Evlilik Çeşitleri	156
4.1. Evlilik Çeşitleri	158
4.2. Erken Evlilikler	160
4.3. Alternatif Aile Biçimleri	162
5. Boşanma	164
6. Aile İçi Şiddet	167
7. Türkiye'de Aile ile İlgili Göstergeler	171

V. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE SİYASET 183

Ayça GELGEÇ BAKACAK

1. Siyaset Kurumu	183
2. Tarihsel Süreçte Türk Toplumunda Siyaset	185
2.1. Bozkır Türklerinde Siyaset	185
2.2. Osmanlı Devleti’nde Siyasal ve Toplumsal Yapı	188
2.3. Osmanlı Modernleşmesi ve Demokratikleşme Süreci	191
2.4. Cumhuriyet’in İlânı ve Demokratikleşme Süreci	201
2.5. Demokrat Parti Dönemi, 1960 Askerî Darbesi ve 1961 Anayasası	205
2.6. 1982 Anayasa’sı ve Günümüz Parlamenter Demokrasisinin Temel İlkeleri ..	208
2.7. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi	211

VI. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE EKONOMİ 219

Sevgi ÇOBAN

1. Türkiye’de Ekonomik Yapının Tarihsel Seyri	220
1.1. Bozkır Türklerinde Ekonomi	220
1.2. Osmanlı Dönemi Ekonomisi	223
1.3. Cumhuriyet Dönemi Ekonomisi	227
1.3.1. Cumhuriyet’in İlk Yılları (1923-1938)	227
1.3.2. Tek Parti Dönemi (1938-1950)	230
1.3.3. Liberal Ekonomi Dönemi (1950-1960)	232
1.3.4. Plânlı Ekonomi Dönemi (1960-1980)	233
1.3.5. Neo-Liberalizm Dönemi (1980-1990)	236
1.3.6. Küresel Ekonomi Dönemi (1990 Sonrası)	238
2. Türkiye’de Ekonominin Sektörel Gelişimi	240
2.1. Tarım Sektörü	241
2.2. Sanayi Sektörü	243
2.3. Hizmet Sektörü	245
3. Türkiye’de Çalışma Yaşamı	246
3.1. İşsizlik	248
3.2. Gelir Dağılımı ve Yoksulluk	250

VII. BÖLÜM: DÜŞÜNSEL/TARİHÎ ARKA PLANI İLE TÜRKİYE’DE EĞİTİM 259

M. Demet ULUSOY

1. Eğitimin Tarihsel Gelişimi	260
2. Ortaçağ İslâm Dünyası ve Türkler’de Eğitim	268
3. Rönesans ve Modern Toplumun Doğuşu	276
4. Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yenileşme Hareketleri	280
5. Cumhuriyet Dönemi Türk Eğitim Sistemi	283
5.1. Medreselerin Kapatılması ve Yabancı Okullar	285
5.2. Harf Devrimi	286
5.3. Millet Mektepleri	287

5.4. Halkevleri	287
5.5. Türk Dili ve Tarihi Çalışmaları	288
5.6. Öğretmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri	289
5.7. Üniversite Reformu ve Yabancı Profesörler	291
6. Atatürk Sonrası Dönemde Eğitim	293
7. Eğitimin Bilimsel Temelleri	297
8. İki Farklı Toplum ve Eğitim Modeli	299
9. Eğitime Sosyolojik Yaklaşımlar ve Eğitimin Fonksiyonları	300
10. Post-Modern Dünyada Eğitim Tartışmaları	305

VIII. BÖLÜM: TÜRK TOPLUMUNDA DİN..... 317

Nevin GÜNGÖR ERGAN

1. Dinin Anlam ve Önemi	317
2. Dinin İşlevleri	319
3. Tarihsel Süreçte Türk Toplumunda İnanç	324
3.1. Bozkır Türklerinde Din ve İnanç	324
3.1.1. Totemcilik Tartışmaları	325
3.1.2. Animizm (Ruhçuluk, Canclılık)	326
3.1.3. Tabiat Kuvvetlerine İnanma (Naturizm).....	326
3.1.4. Atalar Kültü	327
3.1.5. Gök Tanrı Dini	327
3.1.6. Şamanizm Üzerine Tartışmalar	329
3.1.7. Budizm	330
3.1.8. Maniheizm	331
3.1.9. Zerdüştilik	331
3.1.10. Musevîlik	332
3.1.11. Hristiyanlık	332
3.2. İslâmiyet ve Türkler	334
3.2.1. Fıkıh, Tasavvuf, Mezhepler, Tarikatlar ve İlgili Kavramlar	337
3.2.2. İslâmiyet'te Hukukî (Fıkhi) Mezhepler	339
3.2.3. İslâmiyet'te Bazı Tarikatlar	342
3.2.4. Bazı Dinî/İslâmî Kurumlar ve Kuruluşlar	345
3.2.5. Türk Tarihinde İslâm'ın Görüntüleniş Biçimleri	347
3.2.6. İslâm, Müslümanlık ve Türk İslâmı	351
3.2.7. Atatürk, İslâmiyet ve Lâiklik	352
4. Türk Toplumunda İnançla İlgili Bazı Göstergeler	357
YAZARLAR HAKKINDA	367

I. BÖLÜM

TOPLUMSAL YAPI VE UNSURLARI

M. Demet ULUSOY

İnsan doğası gereği belli bir toplumda yaşamak, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için diğer insanlarla iletişim kurmak zorundadır. Birey toplum içinde bir birim olması bakımından içinde yaşadığı toplumdan ayrılmış gibi görünür. Oysa insanın toplumsal bir varlık olduğu düşünüldüğünde her birey, hem toplumun bir parçası, hem de onu oluşturan unsurlardan biridir. Toplum bir sosyal ilişkiler ağıdır. En genel anlamıyla *toplum*, ortak bir mekânda birlikte yaşayan, temel sosyal gereksinimlerini tatmin etmek için çeşitli gruplar içinde işbirliği yapan, ortak bir kültüre bağlı olan ve belli bir sosyal birim olarak işlevde bulunan kişilerin örgütlenmiş işbirliğidir (Fichter, 1990: 6).

1. Toplumsal Yapı: Sosyolojik Bakış Açıları ve Yapı Anlayışları

Toplumsal yapı sosyolojik tartışmaların en merkezî konularından biridir. Çünkü bir anlamda sosyolojinin temel inceleme konusunu teşkil eder. Yapı kavramı ilk kez Herbert Spencer tarafından kullanılmıştır (Gökçe 1996: 2). Genel anlamda sosyolojinin ayırt edici konusunu oluşturan, süreklilik gösteren, toplumsal ilişki örüntülerini ifade eder (Martin and Lee 2015: 713). Ancak, sosyolojinin entelektüel tarihinde yer alan sosyal bilimcilerin bu kavramın anlamı ve içeriği ile ilgili olarak ayrıntılı tartışmalar yaptıkları ve daha incelikli ya da hassas analitik ayrımlarla konuyu derinleştirdikleri izlenmektedir. Bu tartışmalar ve analizlerin sonucunda yapılan her tanımın; toplumsal yapıyı oluşturduğu ifade edilen çok sayıdaki değişkenin -mikro ya da makro düzeylerde, karmaşık derecelerde, farklı yönlerde, hızda ve yoğunluklarda etkileşmesi ekseninde- ağırlığının farklı olarak formüle edildiği *bir ilişki ve etkileşim tasarımı ya da modeli* olarak ortaya konulduğu görülür.

Bu ekseninde, toplumsal yapı kavramının sosyal bilimciler arasında ne anlama geldiği konusunda bir netliğin ve uzlaşmanın olmadığı görülmektedir. Bu anlaşmazlığın temel nedeni sosyolojik yaklaşımların farklı perspektiflere sahip olmalarıdır. Bu perspektifler çerçevesinde literatürdeki sosyal yapı tanımları ve bu tanımlarda yapılan vurgular dört temel kategoriye ayrılabilir (Porpora 1989:195):

1. Sosyal olgulara ait davranışları yöneten yasa benzeri düzenlemeler: Yapı ve parça ilişkisi, fonksiyon,
2. Sosyal konular/statüler arasındaki insan ilişkileri sistemi: Statü ve roller takımı,
3. Davranışı yapılandıran kolektif kurallar ve kaynaklar: Yapı ve aktör etkileşimi,
4. Zaman içinde istikrar kazanmış küme davranışının örüntüleri: Mikro ölçekli etkileşim ve tekrarlar.

Sosyal Olgulara Ait Davranışları Yöneten Yasa Benzeri Düzenlemeler: Yapı ve Parça İlişkisi, Fonksiyon

Sosyal olgular arasındaki yasa benzeri düzenliliği ifade etmek üzere işe koşulan sosyal yapı tanımı öncelikle Emile Durkheim ve daha yakın zamanda “yapısal sosyoloji” adı verilen okulla ilişkilendirilir. Bu görüşe göre *toplumsal yapı*; sosyal olgular veya gruplar arasındaki yasa benzeri düzenlemelerin örüntüsüdür (Porpora 1989:197). Bu tür bir toplumsal yapı anlayışı bütüncül bir sosyoloji anlayışına işaret eder. Bu anlayış, sosyal olgulara ait davranışları, psikolojik seviyeden tamamen bağımsız, nesnel bir etkinlik alanı olarak görür ve bu bağlamda toplumsal yapı tamamen bireysel aktörün etkisinden yoksun, yani harici olarak tasarlandığı için *mekanik ve doğal olarak çalışan holistik bir bütün* olarak kabul edilir. Böylelikle, yapı kavramı bize sosyal olgular arası yasaya benzer bir düzenliliği anlatır (Porpora 1989:198). Bu bağlamda toplumsal yapı; öğeleri arasında ilişkililik örüntülerinin olduğu, kendi yasaları ile ve organize çalışan bir *sistem*dir. Böylelikle benzer şekilde organize olan toplumsal sistemlerin işletim mekaniğinin de benzer olduğu kabul edilir. Bu benzerliği sağlayanlar ise kolektif davranış standartları (tesis edilmiş uygulamalar ve inançlar temelinde) ve değerlerdir. Bu çerçevede toplumsal yapı, *kültürel kurallar sistem*idir. Kültürel değerleri, amaçları ve vaziyet alışları benzer olan grupların yapısı da benzerlik gösterir. Konuya bu ekseninde yaklaşanların toplumu, ya makinaya ya da organizmaya benzettikleri görülmektedir.

Yapısal modeller toplumu makinaya benzeterek; yapıyı tek yönlü nedensel ilişki mekaniği ile çalışan deterministik ilişki setleri ile birbirine bağlanmış parçaların bütünü olarak tanımlarlar.

Kaynakça

- Akşit, Bahattin vd., (2012), *Türkiye’de Dindarlık-Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri*, 2.b., İstanbul: İletişim Yayını.
- Apaydın, H. Yunus, (2006), “Nas”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 32, ss. 391-392.
- Arslantürk, Zeki ve Amman Tayfun, (2014), *Sosyoloji*, 10.b., İstanbul: Çamlıca Yayını.
- Ayan, Dursun, (2001), “Sanat ve Sporun Diğer Başat Bir Olguda Kendini Gerçekleştir-mesi”, *Düşünen Siyaset*, S. 15, ss. 145-154.
- Ayan, Dursun, (2003), “Uyarlıklar Arası Entelektüel Bayrak Takımı”, *Düşünen Siyaset*, S. 17, ss. 143-155.
- Aydın, Erdoğan, (2007), *Nasıl Müslüman Olduk?* 21. b., İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
- Berkes, Niyazi, (1978), *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, İstanbul: Doğu-Batı Yayını.
- Bozkurt, Veysel. (2017), *Değişen Dünyada Sosyoloji*, 13. b., İstanbul: Ekin Yayını
- Cilacı, Osman, (1998), *Günümüz Dünya Dinleri*, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Çarkoğlu, Ali-Toprak Binnaz, (2000), *Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, İstanbul: TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) Yayını.
- Çarkoğlu, Ali-Toprak, Binnaz, (2006), *Değişen Türkiye’de Din, Toplum ve Siyaset*, İstanbul: TESEV (Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı) Yayını.
- Diyanet İşleri Başkanlığı, (2014), *Türkiye’de Dinî Hayat Araştırması*, pdf.
- Dönmez, İbrahim Kafi, (2000), “İcmâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 21, s. 417-43.
- Dönmez, İbrahim Kafi, (2007), “Örf”, *TDVİslam Ansiklopedisi*, C. 34, s. 87-93.
- Durusoy, Ali (2002), “Kıyas”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 25, s. 525-529.
- Eliade, Mircea, (2018), *Şamanizm*, Çev: İsmet Birkan, 4.b., Ankara: İmge Kitabevi Yayını.
- Erk, Hasan Basri, (1954), *İslamî Mezhepler-Tarikatlar*, İstanbul: Varol Matbaası.
- Eröz, Mehmet, (1983), *Hristiyanlaşan Türkler*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Eröz, Mehmet, (1987), *Atatürk Milliyetçilik ve Doğu Anadolu*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Efendioğlu, Mehmet, (2008), *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 35, ss. 491-500.
- Eskicioğlu, Osman, (1987), “Hanbelî Mezhebi”, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Tercüman Yayını.
- Feyzioğlu, Turhan, (1987), “Panel”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin Temel İlkelerinden Lâiklik*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk araştırma Merkezi Yayını, s. 4-9.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, (1987), “Giriş”, *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Tercüman Yayını, s. 3-10.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, (1999), “Lâik Devlet Yapısında Gelişmeler”, *75. Yılında Türkiye Cumhuriyeti: Geçmiş ve Gelecek*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Ku-umu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, ss. 27-57.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, (2001), *Din ve Lâiklik Üstüne Düşünceler*, Muğla: Muğla Üniversitesi Yayını.
- Gökçe, Birsen, (2013), *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, 4.b., Ankara: Savaş Yayını.

- Gölpınarlı, Abdülbâki, (1997), *Türkiye’de Mezhepler ve Tarikatlar*, 2.b., Ankara: İnkılap Yayınevi.
- Gümüšoğlu, Hasan, (2016), *Fıkhî Mezhepler Tarihi*, İstanbul: Ensar Yayını.
- Günay, Ünver ve Güngör, Harun, (1997), *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, Ankara: Ocak Yayını.
- Günay Ünver, (2017), *Din Sosyolojisi*, 14.b., İstanbul: İnsan Yayını.
- Güngör, Erol, (1981), *İslâmın Bugünkü Meseleleri*, İstanbul: Ötüken Yayını.
- Güngör, Erol, (1992), *Tarihte Türkler*, 4.b., İstanbul: Ötüken Yayını.
- Güngör, Harun, (2007), “Geleneksel Türk Dininden Anadolu’ya Taşınanlar”, *Yaşayan Eski Türk İnançları Bilgi Şöleni: Bildiriler*, 16-17 Nisan 2007, Yay. Haz: Ülkü Çelik Şavk vd., Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; Türksoy-Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi, s. 1-6.
- (<https://www.timeturk.com/batinilik-nedir/haber-780735> Erişim Tarihi: 13.11.2018).
- İnan, Abdülkadir, (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.
- İnan, Abdülkadir, (1995), *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1980), *Eski Türk Dini*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1994), *Türk Millî Kültürü*, 11.b., İstanbul: Boğaziçi Yayını.
- Kafesoğlu, İbrahim, (1999), *Türk İslâm Sentezi*, İstanbul: Ötüken Yayını.
- Kaya, Kamil, (2002), “Osmanlılarda Din-Devlet İlişkileri ve Şeyhülislamlık Müessesesi”, *Yeni Türkiye*, Yıl: 8, S. 45, Mayıs-Haziran 2002, s. 92-101.
- Kaya, Kamil, (2011), “Din-Devlet İlişkileri ve Diyanet İşleri Başkanlığı”, *Türk Yurdu*, C. 31, S. 290, Ekim 2011, s. 73-83.
- Koestler, Arthur, (1993), *Onüçüncü Kabile*, İstanbul: Say Yayını.
- Köktaş, Mehmet Emin, (1993), *Türkiye’de Dinî Hayat*, İstanbul: İşaret Yayını.
- Köprülü, Fuat, (1984), *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını.
- Köseihal, Nurettin Şazi, (1971), *Durkheim Sosyolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını.
- Köseihal, Nurettin Şazi, (1974), *Sosyoloji Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayını.
- Lundberg, George, Schrag, Clarence C.& and Larsen, Otto N. (1970), *Sosyoloji Cilt 2*, Çev: Özer Ozankaya ve Ülker Gürkan, Ankara: Türk Siyasî İlimler Derneği Yayını.
- MAK Danışmanlık, (2017), *Türkiye’de Toplumun Dine ve Dinî Değerlere Bakışı Araştırması*, Ankara.
- Mardin, Şerif, (1983), *Din ve İdeoloji*, Toplu Eserleri 2, 2. b., İstanbul, İletişim Yayını.
- Mardin, Şerif, (1995a), *Türkiye’de Din ve Siyaset-Makaleler 4*, 4. b., İstanbul: İletişim Yayını.
- Mardin, Şerif, (1995b), “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez Çevre İlişkileri”, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset- Makaleler 1*, 5.b., İstanbul: İletişim Yayını.
- Mardin, Şerif, (2017), *Türkiye, İslâm ve Sekülerizm*, Makaleler 5, 5.b., İstanbul: İletişim Yayını.
- Mert, A. Baki ve Bahçacı Çınar, (Haz.) (1995), *Türkiye’de Din Eğitimi*, Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

- Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, (1987), İstanbul: Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sufilik Kalenderiler (XIV.-XVII. Yüzyıllar)*, 2.b., Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2014), *Türk Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: İletişim Yayını.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2015), *Türkiye Sosyal Tarihinde İslâm Macerası*, 3. b., İstanbul: Timaş Yayını.
- Ocak, Ahmet Yaşar, (2016), *Türkler, Türkiye ve İslam*, 14.b., İstanbul: İletişim Yayını.
- Ögel, Bahaeddin, (1979), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 2.b., Ankara: Kömen Yayını.
- Ögel, Bahaeddin, (1988), *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 3.b., İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayını.
- Öz, Mustafa, (2007), "Rafıziler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 34, ss. 396-397.
- Pope, Whitney, (2008), "Emile Durkheim", *Sosyolojik Düşüncede İz Bırakanlar*, Ed: Rob Stones, Çev: Nihat Z. Erdoğan, İstanbul: Bağlam Yayını, s. 76-90.
- Sayılı, Aydın, (1963), "Ortaçağ İslam Dünyasında İlmî Çalışma Temposunun Ağırlaşmasının Bazı Temel Sebepleri", *Araştırma Dergisi*, C. 1, s. 5-71.
- Sayılı, Aydın, (2011), 2.b., *Ortaçağ İslâm Dünyasında Yüksek Öğretim: Medrese/ Higher Education in Medieval İslâm the Madrasa*, Çev: Recep Duran, Ankara: Öncü Kitabevi Yayını.
- Subaşı, Necdet, (2017), *Din Sosyolojisi*, 2.b., İstanbul: Dem Yayını.
- Şener, Mehmet, (1987), "Hanefî Mezhebi", *Mezhepler ve Tarikatlar Ansiklopedisi*, İstanbul: Tercüman Yayını.
- Turan, Şerafettin, (1994), *Türk Kültür Tarihi*, 2.b., Ankara: Bilgi Yayını.
- Turhan, Mümtaz, (1965/1980), *Atatürk İlkeleri ve Kalkınma*, içinde. Garphlaşmanın Neresindeyiz- Bütün Eserleri: 1, İstanbul: Yağmur Yayını, ss. 395-578.
- Türcan, Talip, (2010), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 38, s. 571-574.
- Ülgener, Sabri F., (2015), *Zihniyet ve Din-İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*, İstanbul: Derin Yayını.
- Yavuz, Yusuf Şevket, (1994), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.10, ss. 525-530.
- Yörükân, Yusuf Ziya, (2005), *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri- Şamanizm*, Yay. Haz: Turhan Yörükân, Ankara: Yol Yayını.
- Yökükan, Yusuf Ziya, (2006), *Müslümanlık ve Kur'an-ı Kerim'den Âyetlerle İslâm Esasları*, Eklerle Yay. Haz.: Turhan Yörükân, İstanbul: Ötüken Yayını.
- Wach, Joachim, (1990), *Din Sosyolojisi*, Çev. Ünver Günay, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Ziya Gökâlp, (1976), *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. İsmail Aka ve Kazım Yaşar Koprman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayını.

YAZARLAR HAKKINDA

Nevin GÜNGÖR ERGAN, Prof. Dr., 1979 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji ve İdare Bölümü'nden mezun oldu. H.Ü. Sosyoloji Bölümü'nde 1981 yılında Yüksek Lisans, 1988 yılında Doktora eğitimini tamamladı. Türk Sosyoloji Tarihi, Türk Sosyologları, Türk Sosyolojisinde Aktüel Problemler, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Sosyoloji Semineri derslerini vermektedir. Türk Sosyoloji Tarihi ve Türkiye'nin Toplumsal Yapısı alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

M. Demet ULUSOY, Prof. Dr., 1982 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. Aynı bölümde 1985 yılında Yüksek Lisans, 1991 yılında Doktora eğitimini tamamladı. Sanat Sosyolojisi, Kurumlar Sosyolojisi, Küreselleşme Sosyolojisi, Sosyalizasyon, Çağdaş Sosyoloji Teorileri derslerini vermektedir. Sanat sosyolojisi, sosyalleşme, ergenin problem davranışları, toplumsal kurumlar, küreselleşme alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

Cahit GELEKÇİ, Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden 1994 yılında mezun oldu. Aynı bölümde 1999 yılında Yüksek Lisans, 2003 yılında Doktora eğitimini tamamladı. Kültür Teorileri, Türk Sosyo-Kültür Yapısı, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Kültür Sosyolojisi, Türk İşçi Göçleri ve Karşılıklı Sosyo-Kültürel Uyum Sorunları, Azınlık Türk Topluluklarının Sosyo-Kültürel Sorunları, Farklı Sosyo- Kültür Yapıları, Sosyo-Kültürel Temaslar derslerini vermektedir. Kültür, kültürler arası etkileşim, küreselleşme, etnisite, Azınlık, Türk Toplulukları, Türk kültürü, Türkiye'den Batı Avrupa ülkelerine göç alanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesidir.

Tuğça POYRAZ TACOĞLU, Doç. Dr., 1998 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2001 yılında Yüksek Lisans, 2007 yılında Doktora eğitimini Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde tamamladı. Aile Sosyolojisi, Siyaset Sosyolojisi, Etnisite ve Azınlıklar Sosyolojisi, Tüketim Sosyolojisi, Yoksulluk ve Azgelişmişlik, Turizm Sosyolojisi, Sosyolojiye Giriş, Klasik Sosyoloji Teorileri derslerini vermektedir. Etnisite, kimlik, azınlıklar,

tüketim ve aile alanlarında çeşitli araştırmaları bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyeliği yapmaktadır.

Ayça GELGEÇ BAKACAK, Doç. Dr., 1998 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldu. 2002 yılında Yüksek Lisans, 2008 yılında Doktora eğitimini aynı bölümde tamamladı. Çağdaş Sosyoloji Teorileri, Sağlık Sosyolojisi, Sosyal Politika, Queer Teori ve Queer Çalışmaları, Sapma ve Sosyal Kontrol derslerini vermektedir. Sağlık, toplumsal cinsiyet, sosyal politika alanlarında çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.

Sevgi ÇOBAN, Dr. Öğr. Üyesi, 2003 yılında Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olmuştur. Aynı Bölümde 2006 yılında Yüksek Lisans, 2012 yılında Doktora eğitimini tamamlamıştır. Çalışma Yaşamı, Suç ve Sapma, Gündelik Yaşamalanlarında çalışmaları bulunmaktadır. Sosyolojiye Giriş, Çalışma Sosyolojisi, Gündelik Hayat Sosyolojisi derslerini vermektedir. Halen Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesidir.